

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Cilt 6, Sayı 14 (Aralık 2017), s. 7-21
DOI: 10.25068/dedekorkut135
ISSN: 2147 - 5490, Samsun- Türkiye

Özgün Makale/ Original Article

Geliş Tarihi: 19. 08. 2017
Kabul Tarihi: 20. 10. 2017

Nâbî Mektebine Mensup Bir Şair Olarak Fitnat Hanım

A Poet Who is a Member of Nâbî Style: Fitnat Hanım

Murat ASLAN*

Öz

17. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlarının yaşandığı, sistemde çözümlerin başladığı huzursuz bir dönemdir. Bu yüzyılda ilk defa bir Osmanlı padişahının yeniciler tarafından katline şahit olunmuş, tahtta kalma süreleri önceki dönemlere göre kısalmış, halk arasında huzursuzluklar baş göstermiş, taşra yönetimlerinde yolsuzluk, rüşvet ve zulüm almış başını yürümüştür. Askerî alanda bozulmalar artmış, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya olan ilerlemesi 1683'te Viyana bozgunuyla durmuştur. Bu tarihten sonra devlet duraklama dönemine girmiştir. 16. yüzyılda divan şiiri, klasik üslupta Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî gibi şairlerle zirveye ulaşmıştır. Bu sebeple 17. yüzyılda divan şairleri yeni üslup arayışlarına girmişlerdir. Gerek 17. yüzyılda yaşanan sorunların toplumsal sorumluluk sahibi olan birinin ilgisiz kalamayacağı nitelikte olması, gerek yeni bir söyleyiş yakalama isteği ve gerekse karakter özellikleri divan şairi Urfalı Nâbî'yi hikemî tarza yönlendirmiştir. Nâbî, bu tarzın en büyük şairi olmuş, sonraki dönemlerde hikemî şiirin temsilcisi olarak kabul edilmiş ve takip edilmiştir. Onu takip edip hikemî tarzda yazan bazı Osmanlı sahası divan şairleri Nâbî mektebini oluşturmuştur (Yorulmaz, 1996; s. 17). Nâbî mektebine mensup olan bir diğer önemli şair ise Fitnat Hanım'dır. Bu makalede Fitnat Hanım, Nâbî mektebinin bir üyesi olarak incelenecek, hayatı ve sanatı anlatıldıktan sonra hikemî içeriğe sahip beyitlerinden yola çıkılarak onun dünya görüşü ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nâbî mektebi, Fitnat Hanım, hikemî tarz, 17. Yüzyıl.

Abstract

17. century was uneasy period because of political, military, economical and sociological problems in the Ottoman Empire. In yhi century, for the first time an Ottoman sultan (Osman II.) was killed by yeniceri's, sultans' authority period became shorter than past and Ottoman public was troubled in that period. Country administrators started to accept a bribe, so, in country, unlawful actioans started to increase. These problems are one of the two basis' of Nâbî style in the 17. century. Another factor of birth of Nâbî style is that: In the 16. century, some great poets became peaks of classic style in the Divan poetry. Nâbî style is attach

*Ar. Gör., Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van-Türkiye. El-mek: murataslan@yyu.edu.tr

importance to idea, opinion, thought and wisdom. Naturally, Nâbî is the most important poet in this style poetry. Some poets followed Nâbî in the 17. century. One of them is Fitnat Hanım. In this article, we will research artistic relation between Nâbî and Fitnat Hanım and we will investigate Fitnat Hanım's thoughts in her poems in context of wisdom and Nâbî style poetry.

Key Words: Nâbî style, Fitnat Hanım, hikemî style, 17. century.

Giriş

17. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemini yaşadığı ve 1683 Viyana bozgunuyla gerileme dönemine girdiği bir zaman dilimidir. "Bu dönemin en belirgin özelliği, siyasi, sosyal ve ekonomik bakımdan devletin yaşamış olduğu istikrarsızlıktır" (Bilkan, 2010; s. 19). Bunun sebepleri çeşitlidir. Avrupa'da coğrafi keşifler, sömürgecilik faaliyetleri, Rönesans ve Reform hareketleri sebebiyle sosyal, siyasi ve ekonomik değişiklikler olmuş; bu durum Osmanlı ile Avrupa arasındaki güç münasebetlerini etkilemiştir. "İmparatorluğun kötü günlerle karşılaşmasını hazırlayan dış nedenler arasında, on altıncı yüzyıldan itibaren Avrupa'nın her alanda güç kazanmaya başlayışını ve Osmanlı İmparatorluğunun, dış dünyanın bu yeni durumuna ayak uyduramamasını gösterebiliriz" (Mengi, 1991; s. 1). Osmanlı'nın duraklama dönemine girmesinin bir diğer nedeni ise idarenin yeteneksiz ve güçsüz padişahların eline geçmesidir (Mengi, 1991; s. 2). Siyasi ve ekonomik düzenin bozulmasıyla ortaya çıkan Celâli İsyanları'nın 1603 tarihinde itişinden sonra Anadolu'da başlayan göç hareketleri başlamış, halk güvenli olduğunu düşündüğü yerlere taşınmıştır (Mengi, 1991; 3). Taşrada ayanlar zulüm yapmakta, idareciler rüşvetle iş görmektedir. Kadızâdeliler, tasavvufî akımlarla çok katı bir savaşa girmişler, halk ve ulemanın geniş kesimince kabul gören tasavvufu küfürle itham ederek devletin dengesini bozmuşlardır. Bu ve bunun gibi sorunların yaşandığı 17. asırda "sanat ve kültür hayatı bu gelişmelerden hemen etkilenmemiştir. Doğu'da İran ve Hindistan Türk sarayında gelişen şiir, Nazirî, Zuhurî, Sultan Cihangir, Talib-i Âmulî, Kelîm, Şevket Buharî, ve Saib-i Tebrizî gibi büyük sanatçıların yetişmesini sağlamıştır. Özellikle İran ve Hindistan'daki Türk hükümdarların Türkçe şiir yazmaları, bu bölgede Türkçe'nin önemini arttırmıştır. Babürlü Devleti sultanlarının şairlere ilgi göstermesi, İranlı pek çok şairin buraya akın etmesine ve Hindistan Türk sarayında yeni bir şiir tarzı olan "Sebk-i Hindî"yi meydana getirmesine zemin hazırlamıştır. Hint düşüncesi ile İran şiir geleneğinin izdivacından oluşan bu yeni üslup, Türk edebiyatı üzerinde de etkili olmuştur" (Bilkan, 2012; s. 24). Osmanlı sahasında ise 16. yüzyılda Bâkî, Fuzûlî ve Hayâlî gibi şairlerin klasik üslupta zirveyi yakalamaları divan şairlerini yeni üslup arayışlarına itmıştır. Yine de Şeyhülislam Yahyâ, Şeyhülislam Bahâyî, Ganizâde Nâdirî, Hâletî gibi şairlerce klasik üslup bu yüzyılda devam ettirilmiştir (Eflatun, 2011; s. 486). Yabancı kökenli olan Sebk-i Hindî üslubu ise Nâ'ilî-i Kadîm, Nedîm-i Kadîm ve Neşâtî tarafından temsil edilmiştir. 15. yüzyılda Necâtî ile başlayan, şiirde yerli öğeleri vermeye çalışan ve yalın bir dil kullanan mahallî üslup da 17. yüzyılda görülen üsluplardan biridir ve Nev'i-zâde Atâyî ile Sâbit tarafından temsil edilmektedir (Eflatun, 2011; s. 487). Hint tarzının etkisinde kalan ve bu üslup içerisinde incelenen, kendisinden önceki şairlerden en çok Bâkî'den etkilenen 17. yüzyıl şairi Nef'î, kasidediliğe yeni bir üslup getirmiştir Nâ'ilî ise Sebk-i Hindî üslubunda yazdığı gazellerle bu edebî şeklin yüzyıl içindeki en önemli temsilcilerinden biri olma ünvanını kazanmıştır. Bu dönemin bir diğer gazel ustası da, yine bir Sebk-i Hindî şairi olan Fehîm-i Kadîm'dir (Eflatun, 2011; s. 488-490). Hikemî üslup, işte bu içte ve dışta sorunların yaşandığı ancak edebiyatın bundan çok fazla etkilenmediği 17. yüzyıl Osmanlısında Nâbî'nin öncülüğünde doğmuş, Nâbî'yi takip eden şairlerce devam ettirilmiştir.

1. Hikmet, Hikemî Üslup ve Nâbî

1. 1. Hikmet

İslami düşünce sisteminde daha çok felsefe karşılığı kullanılmış olan 'hikmet', gizli düşünce, bilinmeyen neden, özellikle varlıkların ve olayların oluşunda Allah'ın insanlarca anlaşılmayan gizli amacı, bilgelik, sağduyu, atasözü, özdeyiş vb. anlamlara gelen Arapça bir kelimedir" (Demirel, 2009; s. 292). Mehmet Kanar (2010), hikmeti "1. bilgelik, hakîmlik. 2. sebep, neden. 3. fizik. 4. felsefe." olarak tanımlamaktadır (s. 339). Bakara suresinin 269. ayetinde şöyle buyurulmaktadır: "Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çok hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar". İskender Pala (2004), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*'nde hikmeti şöyle anlatır: "Eşyanın hakikatlerini, özelliklerini, yaratılış nedenlerini, eserlerini, etkilerini bilmek ve ona göre amel etmektir" (s. 208). Ali Fuat Bilkan (2012), hikmet hakkında şöyle demektedir: "Bilgelik ve hakimlik, varlık ve eşyanın asıl amacı, özdeyiş ve atasözü gibi anlamlara gelen 'hikmet', eşya ve olayları 'anlamlandırma', varlık ve olayların gizli anlamlarını çözme üzerine kurulmuş bir ifade tarzıdır" (s. 30-31). Mine Mengi (1991), *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî* adlı eserinde hikmet konusunda geniş kapsamlı bir açıklama yapar: "İslâmî düşünce sisteminde, daha çok felsefe karşılığı kullanılan hikmete, edebiyatta genel anlamıyla bir milletin ortak dehasının yarattığı düşünce sistemidir, diyebiliriz. Millî dehanın eseri olan hikmet, bir bakıma, ait olduğu toplumun dünya görüşüdür. Dünya görüşü olduğu için de, kâinatın yaratılışı, varlıkların oluşu, Allah, ruh vb. gibi konuları inceleyen metafiziği ilgilendirir. Ayrıca hikmet, bir toplumun hayat anlayışını belirleyen davranışlarla ilgili olduğu için ahlâka bağlıdır. Metafizikle ahlâkın yanı sıra, hikmetin, aklın ve düşüncenin dayandığı ilkeleri, bilginin kaynağını, sınırını ve değerini araştırmayı kendisine konu edinmiş olan bilgi teorisiyle de yakın ilişkisi vardır. Böylece hikmet, felsefenin ana inceleme konularını kapsamı içine alır. Ama, hikmet, felsefeden daha geniş anlamlı, daha geniş kapsamlıdır. O, bilhassa Müslüman toplumlarda, dünya görüşünün temel dayanağı olan din ile de yakından ilgilidir" (s. IX). Nâmık Açıkgöz (2012) ise makalesinde şunları söyler: "İnsan merkezli bir kurgu çerçevesinde, 'şeyler' arası ilişkinin fark edilmemiş, fazla dile getirilmemiş veya söyleyiş mükemmeliyetine kavuşmamış ilişki şekillerinin, değerlerin, ilişkilerin amaçları ve sonuçlarının fark edilip, insan zihninde kalıcı bir etki bırakacak retorikte söylenen ifade olarak tanımlanabilecek olan 'hikmet'in temel özelliği, 'keşif'tir. Bu bir tür 'eşyanın künhü'nün keşfidir" (s. 58). Hüseyin Yorulmaz (1996), hikmetle ilgili olarak Tahirü'l-Mevlevî'ye, Elmalılı Hamdi Yazır'a ve lûgatlere başvurur ve ardından bu konudaki düşüncesini açıklar:

"Tahirü'l-Mevlevî'nin sözkonusu ettiğimiz hikmet-felsefe ayrımını ele alması, aslında konumuza da formüle edilebilir: Hikmet-i hakikiyye, hikmet-i İslâmiyyedir. Bazı kimseler şark ile garbın ve müslümanlarla gayrimüslimlerin hikmetini birleştirmek hususiyle İslâm tasavvufunu Frenk felsefesiyle bir saymak istiyorlar, halbuki doğru değildir. Mevlânâ Câmî, "Yunan felsefesi nefsin, heva ve hevesin terkedilmesinden ibarettir. Müslümanların hikmeti ise Peygamberlerin buyurdıklarıdır" demektedir. Peygamberin buyurdıkları Kur'an'a ve Hadis'e şamildir. Hülâsa felsefe başka, hikmet-i İslâmiyye demek olan tasavvuf başkadır. Birinin, felsefenin kaynağı akıldır. Öbürünün, tasavvufun çıkış noktası ise Kur'an ve Hadis'tir.

Allah'ın isimlerinden biri de 'hikmet sahibi' demek olan 'el-Hakîm'dir. Elmalılı Mehmed Hamdi Yazır, ünlü tefsirinde hikmetin otuzun üzerinde manasını belirtirken, 'sözde ve işte isabetli hareket etmek, kâinat ve eşyayı anlama hüneri, ilim ve fıkıh, icad, eşyayı yerli yerine koymak, ilâhî ahlâkla ahlâklanmak, din ve dünyanın kurtuluşu' gibi karşılıklarını bilhassa vurgular. Ve el-Hakîm'le ilişkilendirir.

Lûgatlerde de *hikmetin* karşılığı, bütün bu söylenenlerle bağlantılı olarak şu manalarda ele alınmaktadır: *Hakâyık-ı mevcûdat ve eşyaya ait marifet, sebep-i hafî* (Kâmûs-ı Osmânî); *adalet, ilimi nübüvvet, takva, fehm, kaol ve fîlde isâbet* (Kâmûs-ı Muhît Tercemesi); *sırr-ı hafî, mânâ-yı hafî, ilm-i felsefiyyet* (Lehçe-i Osmânî); *sebep ve illet, kaol-i sahîh* (Ahterî-i Kebîr); *felsefe ilmi ve şüabâtı, ne olduğu anlaşılmasz sebep ve hakikat, hakikat ve ahlâka müreallik kısa söz, mesel* (Kâmûs-ı Türkî); *marifet-i hakâyık-ı mevcûdat, marifet-i hakâyık-ı eşya, nasihat-ı sahîhadan ibaret kelâm-ı muhtasar* (Lûgat-ı Nâcî) vesaire.

Dikkat edilirse, *hikmetin* akla ve deneye değil de sezgiye ve keşfe dayanışı, eşyanın hakikatini kavramaya veya yansıtmaya yönelik oluşu bu kavramı ele alan bütün lûgatlerin ortak görüşüdür. Bu manaların ışığında diyebiliriz ki, *hikmeti* en iyi kavrayan şairler, dünyada olup bitenlere hikmet gözü ile bakmışlar, görünürdeki hadiselerden başka, geri planda meydana gelen herkesin göremeyeceği şeyleri zekâ kıvraklığı ile keşfetmişlerdir. Şairler sadece herkes gibi bakmaz, aynı zamanda görürler. Meydana gelen şeylerin iç yüzünü *görme* hassasiyeti çoğu sanatkârlardan daha fazla şairlerde mevcuttur. Sanatkâr yaradılışlı insanlara has verginin tabii sonucu olarak, bir şair, herkesten daha farklı görür. Çünkü herkesin baktığı bir şeye farklı bir gözle *bakar.*' (s. 15-16)

Yukarıda paylaştığımız tanımlar ve açıklamalar ışığında bizim "hikmet"ten anladığımız şudur: Hikmet, din temelli metafizik bir bilgeliktir, dolayısıyla imana dayanır ve bu yönüyle akıl temelli felsefeden ayrılır. Kainatta, insanın akılla anlayamayacağı, yalnızca Allah'ın ilmi dahilinde olan birtakım şeyler sözkonusudur ve inanan insanlar bu şeylerin bazısını meselelere iman gözüyle bakmak şartıyla ve ve Allah'ın izin verdiği ölçüde çözebilirler. Bilgi Allah'ın elindedir ve onu istediği miktarda istediği kişiye bahşeder. Bu, şüphesiz ki, büyük bir hayırdır. Hikmetle sahip olunan bilgiye aklın yol bulamaması sebebiyle hikmet gizli bilgiler kategorisine girer. Akıl yüzeyde gezinir, bu yüzden yalnızca denizin dalgalarını görür ve onların birbirinden ayrı olduğuna hükmeder. Halbuki hepsi temelde birdir. Bu, hikmettir ve keşfedilmesi gerekir; ancak bunu keşfetmek için yüzeyi terk etmek ve derinlere dalmak gerekir. Akılda bu güç yoktur. Derine dalmak için iman gerekir. İman eden ve derinlerde hikmet incisini arayan, aklın ulaşamadığı hakikate ulaşır, gerçeği görür, perde arkasında ne olduğunu anlar.

Halk arasında hikmet anlam genişlemesine uğramış, bilgelikle özdeşleşmiştir. Hayat hakkında ders veren, akla hitap eden, bir doğruya dikkat çeken her sözün hikmetli olduğu düşünülmüştür. Bu sebeple hikmetin dinî hikmetten ayrı olan kültürel bir boyutu da vardır.

1. 2. Hikemî Üslup

"Hikemî üslup, bir edebî anlayış olarak 'düşünceye dayalı hikmetli söz söyleme' olarak tanımlanabilir" (Bilkan, 2012; s. 31). "Didaktik üslup' veya yaygın adıyla 'Hikemî Tarz', daha çok Nâbî ile özdeşleşmiş olup, 'düşünceye dayalı hikmetli söz söyleme' olarak tanımlanabilir" (Şentürk ve Kartal, 2009; s. 422). Şener Demirel (2009), makalesinde hikemî üslup hakkında şöyle demektedir: "Hikemî Şiir' veya 'Hakimâne Şiir' ise düşünceye ağırlık veren, amacın okuyucuyu uyarmak, düşündürmek ve aydınlatmak olduğu, daha doğru bir ifadeyle insana doğruyu, güzeli göstermeye yönelik görüş bildiren didaktik içerikli şiire denir" (s. 292). Ayşe Sağlam'a (2012) göre hikemî şiir "düşünceye ağırlık veren, amacın okuyucuyu uyarmak, düşündürmek ve aydınlatmak olduğu, daha doğru bir ifadeyle insana doğruyu, güzeli göstermeye yönelik görüş bildiren didaktik içerikli şiire denir" (s. 170). Nâmık Açıköz (2012) ise hikmetin didaktizmden farklı olduğunu düşünür: "Hikmet vâdisinde çok dolaşan bir

şairi bekleyen en yakın tehlike, didaktisizme düşmektir" (s. 59). Hüseyin Yorulmaz (1996), hikemî şiirin çerçevesini çizer: "Edebiyat tarihçilerinin *hikemiyat* diye adlandırdıkları tefekkür ve hikmete yönelik şiirin özelliğini, genellikle öğüt ve nasihat ifade eden âyet ve hadisler, sosyal ve siyasi olayların hakîmâne (bilgece) bir biçimde formüle edilmesi, halkın dilinde söylene söylene klişeleşmiş ve onun hayat anlayışını yansıtan atasözleri ve deyimler, kıssadan alınan hisselerle düstûr olan kelâm-ı kibârlar, insanların hafızasında adeta canlı bir tablo gibi yaşayan ve tecessüm eden âdet ve geleneklerin gerçek hayata yansması, ahlâkî ve tasavvûfî bir takım kavramların öğüt verici tarzda işlenerek insanlar arasında yüzyıllardır oluşturduğu anlayış birliği... gibi konular teşkil eder. Hikemî tarz şairleri bu genel çerçeve doğrultusundaki görüşlerini zaman zaman artan, zaman zaman da azalan yoğunlukta işlemiş, divanlarında bize yüzyıllardır okunagelen kalıcı şiirler bırakmışlardır" (s. 12-13).

Hikemî üslup; akla hitap eden, mevcudatın perde arkasındaki bilgi ve hakikatlerden bahseden, doğruyu gösteren, derin bir tefekkür sonucu ulaşılan bilgiyi paylaşan, öğüt veren şiirlerde kullanılan 17. yüzyılda ortaya çıkmış bir üsluptur. Gerçi 17. yüzyıl öncesinde de hikemî şiirler mevcuttu. Mevlânâ, Yunus Emre, Âşık Paşa, Fuzûlî, Hayâlî gibi şairler hikemî şiirler ve beyitler yazmışlardır; ancak hikemî şiirin bir üslup olarak ortaya çıkışı 17. yüzyılda olmuştur. Bu üslubun en büyük ve öncü şairi Urfalı Nâbî'dir.

1. 3. Nâbî

Yusuf Nâbî 1642 yılında Urfa'da doğmuştur. Soylu ve âlim bir aileden gelen Nâbî öğrenimini Urfa'da yapmış, 23 yaşlarında İstanbul'a gelmiştir. Musahip Mustafa Paşa'nın divan katibi olmuştur. Bu arada kendisini dönemin üstad şairlerine kabul ettirmeyi başarmış, Musahip Mustafa Paşa'nın vesilesiyle 4. Mehmed'in iltifatına nail olmuştur. Ardından padişahın izniyle hacca giden Nâbî, hac dönüşünden kısa bir süre sonra Musahip Mustafa Paşa'nın kethüdalığı görevinden ayrılmıştır. Musahip Mustafa Paşa'nın ölümüne dek İstanbul ve Edirne'de toplam 30 yıl yaşayan Nâbî, paşanın ölümünden sonra Halep'e yerleşmiştir. Baltacı Mehmed Paşa'nın sadarete atanmasıyla Nâbî ikinci kez İstanbul'a gelmiş, ölümüne dek burada kalmış ve bazı görevlerde bulunmuştur. Şair, 1712'de ölmüştür (Kaplan, 2012; s. 9-21).

Hikemî tarzın öncülüğünü yapan Nâbî, klasik şiire birtakım yenilikler getirmiştir. "17. yüzyıl şairi Nâbî'nin şiirlerinde, sadece şiirin konusu ve temasında değil, şiir dilinde de alışılmamış bağdaştırmalar, yeni mecaz unsurları ve benzetmeler ortaya çıkmıştır" (Bilkan, 2012; s. 74). Nâbî, klasik şiirde kullanılmayan pek çok kelimeyi şiir diline sokmuştur (mesela; berber, çârşû, peştêmâl, misvâk, beleş, sataşmak...). Nâbî, kafiye seçiminde de dikkatli davranmış, anlamı pekiştiren kafiye ve redifleri kullanmaya dikkat etmiştir. Sosyal ve kültürel değişmelere inceleyici bir tarzda, hikmetle dikkat çekmiştir (Bilkan, 2012; s. 73-81). Bu yenilikler, onun hikemî üsluba yönelmesiyle yakından ilgilidir.

"Nâbî'nin şiirde aradığı 'ma'na'dır. Ona göre şiir irşat etmeli; bunun için de hikmet-âmez' olmalıdır (...) Hikmetle dolu olması istenen şiirin ifade özellikleri ise şöyledir: Ne baştan başa mecazlarla yüklü, ne de büsbütün söz sanatlarından yoksundur. Şiir, yeni mazmunlar içermeli, tevriye, teşbih, cinas, istiare gibi sanatlarla işlenmeli ve bütün bunların üstünde 'mana' parıltıları taşınmalıdır" (Kaplan, 2008; s. 121). Nâbî, her şair gibi, yeni manalar ve mazmunlar yakalama peşindedir, orijinalliği yakalamaya ve farklılığıyla üstünlüğünü göstermeye çalışmaktadır. Dönemine göre sade ve muhataplarınca anlaşılabilir bir üslup kullanan şairin hikmetli söyleyişleri eleştirilerle ve hicivlerle iç içedir. O, kendi dönemine karşı daha çok olumsuz bir tavır

üzerindedir. Kullandığı rediflere bakarsak bu durum daha iyi anlaşılır: "gelmez (666), olmaz (691), kalmaz (690, 693), unutulmuş (714), kalmamış (718, 720), usandık (756), gelmedi (1073), kalmadı (1074, 1075, 1078, 1110)" (Bilkan, 2012; s. 76).

Nâbî, kendisinden sonraki şairlerce üstad kabul edilmiş, takip edilmiştir. Abdülkadir Karahan onun hakkında şöyle demiştir: "Nâbî, bizde mektep sahibi sayılabilen birkaç şairden biridir" (aktaran: Pekolcay, 1996; s. 315). Onu takip eden Sâbit, Seyyid Vehbî, Tarihçi Râşid, Arpaemînzâde Sâmi, Çelebîzâde Âsım, Antakyalı Münîf, Diyarbekirli Hâmî, Koca Ragıp Paşa, Haşmet, Sünbülzâde Vehbî, Sürûrî, Keçecizâde İzzet Molla gibi Osmanlı sahası divan şairleri Nâbî mektebini oluşturmuştur (Yorulmaz, 1996; s. 17). Nâbî mektebine mensup olan şairlerden biri de Fitnat Hanım'dır.

2. Fitnat Hanım ve Nâbî Mektebiyle İlişkisi

2.1. Hayatı

18. yüzyılda yaşamış olan Fitnat Hanım'ın doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak belli değildir. Uzun bir hayat yaşadığı tahmin edilen Fitnat Hanım'ın annesi Mirzâ Şeyh Mehmed'in kızı Hatice Hanım, babası ise Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi'dir. Soylu ve kültürlü, beş şeyhülislam yetiştirmiş Alâiyeli değerli bir aileye mensup olan Fitnat Hanım'ın mezar taşında yazan isim Şerife Zübeyde'dir. Fitnat, Derviş Mehmed Efendi ile evlenmiştir; ancak bu evlilikten memnun kalmamıştır. Denildiğine göre Derviş Mehmed Efendi musikiden ve şiirden anlamazmış. Fitnat Hanım'ın Şair Haşmet ve Koca Ragıp Paşa ile latifeleşmeleri meşhurdur. Rivayetlere göre Fitnat Hanım Koca Ragıp Paşa'nın ilim ve şiir meclislerine de katılır. Fitnat, I. Abdülhamid döneminin sonlarında İstanbul'da ölmüştür. Mezarı Eyüp'tedir. (Azaklı, 1996; s. 13-29)

Divan şiirinde iki Fitnat Hanım vardır. 1842'de Trabzon'da doğan Trabzon valisi Hazîne-dâr-zâde Vezîr Abdullah Paşa'nın kızı Fitnat Hanım (İnal, 1999; s. 658) ile bizim konumuz olan Fitnat Hanım birbirine karıştırılmamalıdır.

2.2. Sanatı

Gibb (1999), Fitnat'ın sanatı ile ilgili şunları söylemektedir:

Fitnat'ın şiirlerinin hemen hepsi gazel (lirik) tarzındadır ve fazla hacimli olmayan *Divan*'ında toplanmıştır. En önemli özelliği duygu zerafeti ve ifade açıklığıdır. Dilinde kusur ya da zafiyet o kadar azdır ki Naci, bu özelliğinden dolayı onu pek çok şairin kıskanabileceğini söyler ve onun kadın şairlerin kraliçesi olduğunu ifade eder. Şiirlerindeki mevzuların çok geniş olmaması onun bir kusuru sayılmamalıdır; bu tür tahdidlerin şairler arasında geleneksel olarak zaten var olduğu düşünülecek olursa, üstelik müşahede sahası da son derece sınırlı olan bir kadın şair için bu durum son derece normaldir. Netice olarak Fitnat'ın hemen hemen sadece iki tema üzerinde durduğunu görürüz; biri aşk, diğeri ise anahtar kelimesi kanaatkârlık ya da gönül hoşluğu olan basit bir felsefedir. Bu iki konudan diğere kolaylıkla geçmekle kalmaz, kendisini aynı ifadelerle sık sık tekrar etmeye meyilli olduğu da görülür. Kendi içerisinde hem orijinal hem de zarif olan ifade ve tabirler bizi, sınırlı bir vokabüleri olduğu hissine kaptıracak şekilde tekrar tekrar şiirlerine yinelenir. Ancak eski şairlerin pek çoğunda da aynı kusurun olduğunu biliyoruz ve bu hususiyet Fitnat'ın kabiliyetine sahip olmayan bir başka şairde aynı şekilde olmayacak, ve bu şair dikkatimizi bile çekmeyecek, unutulup gidecektir." (s. 373)

Muallim Naci (1995) ise onun hakkında şöyle der: "Fitnat'ın sözlerinde kusur, pek çok şairi gıptaya düşürecek kadar azdır. Fakat, fikrinde sınırlılık görülür. Divançe'sinde "tekerrür-i mezâmîn" (mazmunların tekrarı) dikkati çekecek derecededir.

Bu da hâlinin hususiyetine bağışlanır" (s. 235). Vasfi Mahir Kocatürk (1964) Fitnat Hanım'ın oldukça vasat bir şair olduğunu düşünür: "Gazelleri an'anevî bir hale gelen eski motiflerle doludur. Bunlarda doğrudan doğruya Ragıb ve dolayısıyla Nâbî tesiri göze çarpıyor. Hikemiyat, bu meyanda kanaat mühim bir yer alıyor. Ara sıra samimi parçalara da rastlanıyor. Netice itibariyle Fitnat'te, kalbi harekete getirecek duyuş kaynağı yok, görüş ve hayallerinde hiç bir hususiyet yok, hususi dünya görüşü ve fikir olgunluğu yok. Eski şairlerin çok büyüklerinin derin ve üstün taraflarıyla de akrabalığı yok. Divan şiirinin klişe mazmunlarını temiz, düzgün ve oldukça kuvvetli bir dille tekrarlayan orta bir şairdir" (s. 519). Murat Uraz (t.y.) ise Fitnat'ın sanatı konusunda, onun tıpkı erkekler gibi şiirler yazdığına dikkat çeker: "Şiirlerindeki bütün tahassüsler erkek divan şairlerinininkinden farksızdır. Bazı güzel gazelleri ve bahariyeleri vardır. Epeyce de tarih yazmıştır" (s. 105). Arslan Tekin de Fitnat'ın dili ne kadar güzel kullandığına ve erkekçe söyleyişle şiirler yazdığına değinir: "Fitnat Hanım'ın Türkçeyi ustalıklı kullandığı görülür. Zaman zaman halk Türkçesinden de faydalanmıştır. Akıcı bir üslubu vardır. Divan edebiyatı geleneğine bağlı söylediği için, kadınca söyleyişten ziyade erkekçe söyleyiş yer vermiştir" (Tekin, 1995; s. 235-236).

Fitnat Hanım, kadın divan şairlerinin en güçlü ve en ünlülerinden biridir; ancak onun mazmunlarının dar ve hayal gücünün zayıf olduğu söylenir. Yine, onun şiirlerinde kadınlığını hissettiremediğinden ve tıpkı bir erkek gibi yazdığından bahsedilir. Aslında bu durum Fitnat Hanım'la değil, divan şiirinin kendisi ile alakalı bir durumdur. Fitnat Hanım'dan sonra gelen hanım şairler, onu bir zirve olarak görmüşlerdir (Azaklı, 1996; s. 28-29). "Ali Cânîp Yöntem, Fitnat'ın akıcı yazdığını, âhenkli söylediğini teslim eder. Lisanının pek az sürçtüğünü, nadiren yanlış yaptığını ve kelimelerin dikkatle seçilmiş, bir araya getirilmiş olduğunu belirtir. Ancak fikir genişliğinden mahrum olduğunu, hayallerinin dar, mazmunlarının basmakalıp olduğunu söyler" (Azaklı, 1996; s. 29). Fitnat Hanım, klâsik edebiyatta gelmiş geçmiş kadın şairlerin içinde nazım tekniğine en hâkim, ifâdesi en pürüzsüz ve kuvvetli olanı kabul edilmektedir. Ancak üslûp sahibi bir şair sayılamaz. Dili ve anlatımı sadedir. 18. yüzyıl şairlerinin genel özelliği olarak beğendiği şairlere nazireler yazmış ve divan şiirinde bir çığır açmış olan şairlerin izinden gitmiştir. Şiir tekniğine ve dile hâkim olmasına rağmen orta seviyede bir divan şairi olmaktan ileriye gidememiştir" (Azaklı, 1996; s. 34).

Fitnat Hanım'ın tek eseri mürettep *Divan*'ıdır.

Nâbî'den etkilenmiş ve hikemî tarzın bir mensubu kabul edilen Fitnat Hanım'ın divanında onun Nâbî'ye yazdığı üç nazire tespit ettik. Fitnat'ın 17. gazeli Nâbî'nin 216. gazeline, Fitnat'ın 27. gazeli Nâbî'nin 354. gazeline ve Fitnat'ın 25. gazeli Nâbî'nin 355. gazeline naziredir. Bu şiirleri paylaşıyoruz:

17.

Genc-i istignâ kadar bir kûşe-i râhat mı var
Lokma-i h'ân-ı kana'ât gibi bir ni'met mi var

Lutfî heb dûnânadır tedkîk ile kılın nazar
Âsiyâb-ı çarhda ehl-i dile nevbet mi var

Neyle olsun gevher-i vaslın hurîdârı gönül
Nakd-i câna çârsû-yı 'aşkda ragbet mi var

Virdi 'uşşâka ferâh geldikde mektûb-hattı
Yohsa mazmûnunda ey dil müjde-i vuslat mı var

Ol şeh-i hüsne ricâ-yı der-kenâr eylerdi lîk
'Arz-ı hâle Fitnat-ı bî-çârede kudret mi var

216.

Pây-ı yâre düşmege agyârdan nevbet mi var
Sâyesinde nahl-i ümmîdün meger râhat mı var

Geh kemân-ı hicr ü geh zehr-i sitem geh bâr-ı gam
'Âşık-ı fersûde-bâzû çekmedük mihnet mi var

Cilve eyler câme-i yek-reng ile ye's ü ümîd
Tab'a istilâ'yı hayet gibi bir ni'met mi var

Vasldan maksûdumuz memnûn-ı cânân olmadur
Yohsa vasla 'âlem-i endîşeye mihnet mi var

Bir nefes kâşâne-i kalbinden olmazsın cüdâ
Çokdan ey gam Nâbî-i nâ-şâd ile ülfet mi var

Nâbiyâ tâze metâ' ile pür itdün 'âlemi
Çârşû-yı 'âlem-i endîşede zînet mi var

25.

Kenâr-ı hatdan ol âfet-i ruh pür tâb göstermiş
Seher-gâh-ı hüsnde mihr-i 'âlem-tâb göstermiş

Gönül dil-dâre esrâr-ı dehânundan haber sormuş
Tebeşüm eyleyüp bir gevher-i nâ-yâb göstermiş

Görüp meylin bahâra sîne-çâk-ı şevk olup 'âşık
Gül itmiş dâğı âhın sünbülü sır-âb göstermiş

Çemende sünbülün hâlin perişân eylemiş zülfin
Felekde mihrî reşk-i 'ârızın bî-tâb göstermiş

Hatınla 'ârız-ı gül-gûnunu vasf eyleyüp Fitnat
Bahâr-istân-ı ma'nâda gül-i şâdâb göstermiş

355.

Derûn-ı dilde çâkin 'âşık-ı bî-tâb göstermiş
'İbâdet-hâne-i endîşede mihrâb göstermiş

Olup dil ıztırâbın yâre tefhîm itmeden 'âciz
Hemân icmâl idüp bir katre-i sîm-âb göstermiş

İden eczâ-yı kevnî ser-te-ser ser-geşte-yi hayret
Fezâda gird-bâd ü bahrda gird-âb göstermiş

'Arûsâsâ çemende gûşvâridur kulagında

Şikâf-ı perdeden rûyın gül-i sîr-âb göstermiş

Felekde haste-i hicrâna taklîd eyleyüp Nâbî
Gice tâ-subh olunca dîde-i bî-h'âb göstermiş

27.

Ginâ-yı kalbe sebep devlet-i kanâ'at imiş
Cihânda cây-ı safâ kûşe-i ferâgat imiş

Nihâl-i tevbeye gül-zâr-ı 'afv-ı Bârîde
Viren tarâveti eşk-i ter-i nedâmet imiş

Hayâl bestene la'liyle olmada kâni'
Murâdı sâlik-i 'aşkın meger riyâzet imiş

Mey-i mecâz ile olsun mı neşve-yâb-ı safâ
O kim bu bezmde mest-i mey-i hakîkat imiş

İder bî-âfete elbette Fitnatâ meftûn
Belâ-yı 'aşka sebep tab'-ı şâ'irriyet imiş

354.

Bu bezm-gehde o kim bî-nasîb-i himmet imiş
Piyâle-gîr-i mey-i nâ-güvâr-ı minnet imiş

Ferâg-ı pirehenin geçmeyince anlamadum
Ki zevk-bâfte-i kârgâh -ı 'uzlet imiş

Dirîg kevkebe-i hüsni oldı mâni'-i fehm
Bizümle yâr meger h'âst--kâr-ı sohbet imiş

N'olaydı düşmen olaydum o mâh-pâre ile
Ki vasla mâni' olan perde-i mahabbet imiş

Nezâket ile benâgûşın öpmege yârün
Kemend-i zülfdde diller esîr-i fırsat imiş

O mâh-rûya hat-âver olursa da dirler
Zamân ile ne 'aceb âfitâb-ı tal'at imiş

Hezâr çîn-i cebîn satduğı gülün Nâbî
Bilindi mest-i mey-i penc-rûze devlet imiş

2.3. Fitnat'ın Dünya Görüşü Ve Hikemî Beyitleri

Bu bölümde, Fitnat Hanım'ın hikemî beyitleri incelenecek, böylece dünya görüşü ortaya konmaya çalışılacaktır.

Aşağıdaki beyitte Fitnat Hanım, aşkın ruhsal birlik boyutuna işaret eder. Seven ve sevilen, bedensel olarak ayrı olabilirler; ancak onlar, ruhsal planda daima birliktedirler:

Zâhir 'uşşâk ile olmazsa cânân âşinâ
Gam degil her dem hayâli dilde pinhân âşinâ (G, 3/1)

Görünürde sevgili aşıklar ile beraber olmazsa gam değildir. Çünkü (sevgilinin) hayali her an gizli bir şekilde gönülle beraberdir. Aşık, sevgilisi ile beraber olmak, ona kavuşmak ister. Vuslat, aşığın en büyük amacıdır. Ne yazık ki klasik edebiyat geleneğinde vuslat imkansızdır. Kavuşamamak aşığı üzer; ancak bu o kadar da kötü bir durum değildir. Seven, sevilenle maddî olarak beraber bulunmasa da sevilen kişi sevenin gönlündedir daima. Ayrılık düşüncede değil, bedendedir. Sevgili, aşığın hayalinden bir an bile çıkmamıştır ki ayrılıktan söz edilebilsin. Aşağıdaki beyitte ise Fitnat Hanım divan şiiri geleneğindeki rind ve zahid tipleri arasındaki çatışmaya ve kesin bir ayrılığa dikkatleri çekmektedir:

Eylemez aslâ çü âb-ı telh ü şîrîn imtizâc
Birbiriyle olsa da zihhâd ü rindân âşinâ (G, 3/3)

Zahitler ve rintler birbiriyle aşına olsa bile acı su ile tatlı (su) asla birbiriyle uyuşmaz. Zahit; dinin kabuğunda kalmış, kurallara sarılan ancak dinin özünden habersiz kaba softadır. O, aşığı sürekli cehennemle korkutur, onu yolundan döndürmeye uğraşır. O, tıpkı acı bir su gibidir. Rind ise Allah'a ve hayata güvenen, gelecek korkusundan azade, Allah'a korku ile değil aşkla bağlı, dinin kabuğunda kalmayıp özüne ulaşmış, kâl ehli olmayıp hâl ehli olan kimsedir. O, yaşama karşı olumludur, zahid gibi katı kurallara bağlı değildir. Rind, tıpkı tatlı su gibidir. Onun sözleri ve halleri insanı rahatlatır; zahidin sözleri ise o kadar ağırdır, acıdır ki boğazdan geçmeyen deniz suyu gibidir. Rind, zahidin öğütlerini dinlemez. O, zahid gibi hakikati anlamamış olanların sözlerine kulak verecek biri değildir. Rind, hakikatle arasındaki perdeyi kaldırmıştır. Rind ve zahid bu sebeple birbiriyle hiç anlaşamaz. Onlar birbirlerini tanıyabilirler ancak birbirleriyle asla uyuşamazlar. Beyitte, Kur'an-ı Kerim'de Rahman Suresi 18, 19 ve 20. ayetlerde suları acı ve tatlı olan iki denizin birbirine sınırı olduğu halde birbirine karışmadıklarını anlatan ayetlere telmih vardır. Bir diğer beyitte şair yaşama karşı tam bir teslimiyet içerisinde olmayı öğütlemektedir. Bu öğüt, adeta felsefi bir duruş, bir yaşam tavrıdır:

Tevekkül-bâd-bânın kıl güşâde fülk-i ihlâsa
Eser bâhr-i emelde bir müsâ'id rûz-gâr elbet (G, 5/3)

Tevekkül yelkenini ihlas gemisine aç. Emel denizinde bir uygun rüzgar elbette ki eser. İhlas; temizlik, samimiyet gibi anlamlara gelir. Emel, istekler bir denizdir. Kişinin samimiyeti ve ihlası ise gemi. Kişi elinden geleni samimiyetle, ihlasla yapmalı, emeli uğrunda gayret etmelidir. Bundan sonra da tevekkül etmeli, işlerin sonunu Allah'a bırakmalıdır. Tevekkül, teslimiyettir; bu sebeple yelkene benzetilir. Yelken açıldığında gemi rüzgara teslim olur. Rüzgar ya eser ya da esmez, rüzgarın nereden eseceği de bilinmez. Bu nokta, kader ve kısmet meselesidir; Allah'ın isteğine kalmıştır. Bir sonraki beyit kanaat ile alakalıdır. Şairin bir önceki beyitte ihlası öğütlemesi gibi bu beyitte de kanaati öğütlemesi, yaşama derin bir güven duygusunun göstergesidir:

Bir lokma için itme sakın minnet-i dúnân
Küsterde iken sofrâ-i ni'me-yi kanâ'at (G, 6/6)

Kanaat nimetinin sofrası yerde iken bir lokma için alçaklara sakın minnet etme. Kanaat, kişinin elindekiyle yetinmesi, fazlasını istememesidir. İnsan, Allah'ın verdiği nimete razı olmalı, kanaat etmelidir. Böylece onurlu bir yaşam sürebilir. Allah herkese ihtiyacı olan nimeti karşılıksız vermektedir. Adeta nimetler sofrası yerdedir ve hiç kalkmaz. Ekin ekmeyen ve hazine biriktirmeyen kuşlar sabahları yuvalarından aç olarak uçarlar ve akşamları tok olarak geri dönerler. Allah onların rızkını verir. Rızık korkusu çekmek,

cahillerin, imansızların ya da kanaat sahibi olmayanların işidir. Kanaat sahibi olmayanlar, alçaklara minnet ederler, böylece onlar da alçalırlar. Halbuki buna hiç gerek yoktur. İnsana gereken şey tokgözlülüktür. Tokgözlülüğü öğütleyen bir diğer beyit şöyledir:

Genc-i istiğnâ kadar bir kûşe-i râhat mı var
Lokma-i hân-ı kanâ'at gibi bir ni'met mi var (G, 17/1)

Tokgözlülük hazinesi kadar bir rahat köşesi mi var? Kanaat sofrasının lokması gibi bir nimet mi var? İnsanı fakirleştiren, onun açgözlülüğüdür. İnsan, ihtiyacını karşıladığı oranda zengindir. Tokgözlülük, insana hazineler bağışlayan bir niteliktir. Tokgözlü bir insan, nimetlerin peşinden koşma derdinden kurtulduğu için rahata kavuşmuştur. Kanaat sahibi olduğu için dünyanın en güzel nimetleriyle çevrilmiştir. Aşağıdaki beyit de arzuların boşluğunu ve kanaatin değerini anlatır:

Diyâr-ı arzûda bulmadım âsâyiş-i hâtır
Kanâ'at mülkün ancak fitneden âsûde gördüm ben (G, 48/5)

Arzu diyarında gönül rahatlığı bulmadım. Ben, kanaat ülkesini fitneden uzak gördüm. Arzu, istek; insanı mutsuz eder. Çünkü istek gelecek zamandadır, insan ise şimdiki zamandadır. İnsanın arzularıyla kendisi arasında daima bir mesafe bulunur. Bu mesafe asla kapanmaz; çünkü bir arzuya ulaşıldıktan sonra bir yenisi ortaya çıkar. İnsanın nefsi, asla tatmin olmayan dipsiz bir kuyu gibidir. Eğer arzunun verdiği rahatsızlıktan kurtulmak isteniyorsa, arzu bırakılmalıdır. Böylece kişi huzura kavuşur. Aşağıdaki iki beyit de kanaat ve tokgözlülük ile alakalıdır:

Minnet ider mi lokma-i mahlûka ser olan
Hakkın hemîşe ni'met-i bî-imtinânına (G, 56/2)

Hakk'ın minnetsiz nimetine baş olan asla yaratılmışın lokmasına minnet etmez. Hakkın verdiği nimet yeterlidir, başkasının minnet yüklü lokması gerekli değildir.

Şâh-ı serîr-i mülk-i kanâ'at bu â'lemin
Virmez külâh-ı fakîrini tâc-ı Keyânına (G, 56/3)

Bu âlemin kanaat ülkesinin tahtının şahı fakirlik külâhını İran şahlarının tacına değişmez. Kanaat, insanı şahlardan daha üstün bir konuma ulaştırır. Kanaat sahibi bir insan, adeta bir hükümdardır.

Aşağıdaki beyitte Fitnat Hanım, beklentisiz bir yaşamı savunur:

Çarh-ı denîden itme ricâ-yı 'atâ 'abes
Peymâne-i nigûndan ümîd-i safâ 'abes (G, 7/1)

Alçak felekten bağış yapmasını rica etme, abestir. Baş aşağı duran kadehten safâ ummak abestir. Felek, elinde hiçbir şey olmayan bir alçaktır. Ondan bir şey ummak, boş kadehten safâ istemek gibidir. Halbuki safayı verecek olan şarap kadehte yoktur. Felekten bir şeyler beklemek sonuçsuz kalmaya mahkum bir davranıştır. Şair, gökyüzünü ters duran boş bir kadehe benzetmiştir.

Şair, insanın dış dünyadaki kazanımlarına değil, kişinin iç dünyasındaki değerlere ve olgunluğa değer verir:

Zâtın dürr-i kemâl ile tezyîne eyle sa'y
Yohsa libâs-ı devlet ile 'itinâ 'abes (G, 7/2)

Kendini olgunluk incisiyle süslemeye çalış, yoksa devlet elbisesine özenmek abestir. Devlet elbisesi, insanın zahiriyle alakalıdır. O elbise yalnızca insanın görünüşünü

değiştirir. Halbuki insanın kalitesi içsel bir meseledir. Makam, mevki insanın değerini yükseltmez. Önemli olan, olgunluk incisiyle süslenmek, içsel olarak kendini geliştirmektir. Aşağıdaki beyit de bu beyit ile paralel bir anlamdadır; şair, makamın önemsizliğine, gelip geçici bir şey olduğuna işaret eder:

Cây-ı kenâr-ı bâm-ı hatır-nâkdir sakın
Bâlin-i câha ârzu-yı ittikâ 'abes (G, 7/3)

Gönüllü (talip olunan) makam, damun kenarındadır. (Burada) yastığa dayanma arzusu abestir. Makam, uçurumun kenarında bulunan, insanın her an ayağının kayabileceği bir yerde bulunan, istikrarsız, güvenilmez ve tehlikeli bir şeydir. Makama gönüllü talip olmak daima tetikte kalmayı gerektirir. Burada kendini rahata salmak, uçurumun kenarında uyumak kadar tehlikelidir. Sıradaki beyitte Fitnat Hanım, hakikatin mecaz yoluyla anlaşılabilirliğini söyler. Abes, aslında yararsız değildir; hakikat yolunun rehberidir:

Kûy-ı hakîkate çıkar elbet reh-i mecâz
Fitnat tarîk-i 'aşka olur reh-nümâ 'abes (G, 7/7)

Mecaz yolu elbette hakikat köyüne çıkar. Ey Fitnat! Abes, aşk yoluna rehber olur. Hakikat, kâl ile değil hâl ile anlaşılabilir bir şeydir. Hâl sahibi olanlar, henüz hakikate erememiş kişilere sözle bir şeyler anlatmaya çalıştıkları vakit mecazlara başvurmak zorunda kalırlar. Çünkü hakikat, aklın sınırları içinde bulunan kelimelerle ifade edilemeyecek kadar aşkın bir gerçektir. O, dilin sınırlarını aşar. Bu sebeple mecaz, hakikate giden yoldur. Aşk, hakikatten bir nişandır. Aşk yolunda akıl iflas eder; bu sebeple abes aşk yolunun rehberidir. Aşağıdaki beyitte şair, aşk psikolojisi ile ilgili bir tahlilde bulunur:

Söyler elbet hâlini Fitnat meseldir ehl-i derd
'Aşk ola bir sîned eş'âr kendin gösterir (G, 9/6)

(Ey) Fitnat! Dert ehli elbette halini anlatır. Meseldir; bir gönülde aşk olunca şiir kendisini gösterir. Dert ehli, derdini içinde tutamaz. Ateşin olduğu yerden dumanların çıkması beklenir. Eğer bu ateş aşk ateşiyse insandan şiir dumanları çıkar.

Fitnat Hanım, gönlün kararsızlığından, değişkenliğinden bahseder:

Fitnat kapılma va'de-i hâtır-firîbine
İkrârına zamân gelür inkâr gösterir (G, 10/5)

(Ey) Fitnat! Aldatıcı gönlün vaatlerine kapılma. (Çünkü o) verdiği sözleri zaman gelir inkar eder. İnsanın gönlü kararsızdır, değişkendir. Hz. Resûlullah, kalbin Allah'ın iki parmağı arasında olduğunu, Allah'ın bu kalpleri döndürdüğünü, bu sebeple "Lâ ilâhe illallâh" sözüyle daima imanın yenilenmesi gerektiğini söylemiştir. Onun verdiği sözlere, vaatlere kapılmamak gerekir. Gönül, bir zaman için "Evet" dediği bir şeye bir başka zamanda "Hayır" diyebilir.

Fitnat Hanım, en üstün şey olarak bilgiyi kabul eder:

Fitnatâ ârâyîş-i dünyâyâ itmez 'itibâr
Gevher-i pâk-i ma'ârifle o kim ziyetlennür (G, 12/6)

Ey Fitnat! Bilginin saf mücevheriyle süslenen o kişi dünyanın süslerine itibar etmez. Dünyada en önemli şey bilgidir, bilgeliktir. Bilginin saf mücevheriyle süslenen kişi, diğer süslere itibar etmez. Diğer süsler, ancak insanın bedenini güzelleştirir; ancak bilgi, kişinin özünün değerini artırır, onu yükseltir.

Şair, dünyadaki zıtlıklara dikkat çekerek gönlüne teselli verir:

Cevr ü cefâyâ mihr ü vefâ firkate visâl
Her derdin ey gönül bu cihânda devâsı var (G, 16/4)

Eziyet ve zulme sevgi ve vefa, ayrılığa kavuşmak... Ey Gönül! Bu dünyada her derdin çaresi var. Dünyada her şey zıtlar halinde bulunur: gece-gündüz, güzel-çirkin, doğu-batı, iyi-kötü... Dert ve devâ da bu çiftlerden birisidir. Çiftler daima birbiri ile savaş halindedir. İnsanlar bu çiftlerden birinden ötekine gezip dururlar. Dünya hayatı bu şekilde devam eder. Çaresiz bir dert yoktur, çünkü zıddı olmayan bir şey mevcut olamaz. Aşağıdaki beyitte şair, sanki kendine 'vaktin çocuğu ol' demektedir. 'Beraberken beraber ol, ayrı iken de ayrı. Beraberken, ayrılığı düşünme.'

Getürme yâdına Fıtnat firâkı vakt-i vuslatda
Düşen bîm-i humâra destine câm-ı safâ almaz (G, 23/7)

(Ey) Fitnat! Kavuşma vaktinde ayrılığı hatırına getirme. Sarhoşluktan korkan eline kadeh almaz. Dünyada her şeyin bir bedeli vardır. Her şey, zıddıyla beraberdir. Gülü seven dikenine katlanmak, içki içen sarhoşluğa razı olmak zorundadır. Aşk da daima ayrılık ile beraber bulunur. Sarhoşluktan korkan eline kadeh almamalı, ayrılıktan korkan ise aşktan uzak durmalıdır. Aşağıdaki beyit, zaman tasarrufu ile alakalıdır. Eğer insan ibadet etmek için yaratılmışsa, boş işlerden elini çekip Allah'ın zikri ile meşgul olmalıdır; çünkü en önemli iş budur:

'Âkilsen eyle vaktini zikr-i Hudâ'ya sarf
Enfâsını 'abes yire itme hevâyâ sarf (G, 31/1)

Akıllıysan vaktini Hudâ'nın zikrine harca. Nefeslerini boş yere harcama. İnsanın ömrü sınırlıdır. Dünya hayatı ahiretin tarlası olduğu için akıllı kişi bu dünyada vaktini boş yere geçireceğine ahiretini hazırlayıcı faaliyetlerde bulunup zamanını değerlendirir. Sıradaki beyit de varoluştaki zıtlık üzerinedir. Her şey zıddıyla bilinir:

Bilmedin zevk-ı visâlin çekmeyince firkatın
Olmayınca haste kadrin bilmez âdem sıhhatin (G, 37/1)

Ayrılık (acısını) çekmeyince kavuşmanın zevkini bilmedin. İnsan hasta olmayınca sağlığın değerini bilmez. Bir şeyin değeri zıddıyla bilinir. Hastalık olmayınca sağlığın değeri bilinmez, ayrılık olmayınca da kavuşmanın değerini bilmek mümkün değildir. Şair, aşağıdaki beyitte saygı görmek isteyen kimselere ağırbaşlı olmalarını tavsiye eder:

Tezellül ile dökme âb-ı rûyun 'izzet istersen
Misâl-i gevher-i şeh-vâr kadr u kıymet istersen (G, 39/1)

Saygı görmek istersen alçaklıkla yüz suyunu dökme. Yücelik ve kıymet istersen inci (sana) misal(dir). Saygı görmek isteyen, alçakça davranmamalı, kimseye minnet etmemeli, yüz suyunu dökmemelidir. İncinin hali, saygı görmek isteyen biri için iyi bir örnektir. Bir sonraki beyitte şair, insanların katı öğütler almaktan hoşlanmadığını, bu şekilde öğüt verenlerin boş yere uğraştığını anlatmak ister:

Sakın telh itme vaz'-ı bî-nemekle kimsenin 'ıyşın
Nevâl-i sofrâ-i bezm-i cihânda lezzet istersen (G, 39/2)

Cihan meclisinin kısmet sofrasında tuzsuz vaazlarla kimsenin eğlencesini acılaştırma sakın. Zahid, dinin kabuğunda kalmış kimsedir. Onun vaazları acıdır, tuzsuzdur, insanların ilgisini çekmez. Cihan meclisinde eğlenen insanlar zahidin vaazlarıyla

rahatsız olurlar. Buna hiç gerek yoktur. Aşağıdaki beyitte Fitnat Hanım, Epiküryen bir anlayışla saflığın neşede olduğunu söyler:

Cihâna neş'e-i şevk u safâ bahş eyle feyzinle
Mey-i berrâk-veş bu bezm-gehde safvet istersen (G, 39/3)

Bu meclis yerinde berrak şarap gibi saflık istersen cihana ilminle safâ ve neşe bağışla. Bu dünyada şarap gibi saf olmak isteyen dünyaya safâ ve neşe bağışlamalıdır. Aşağıdaki beyitte şair, şöhretten uzak durmanın daha değerli olduğunu savunur:

Mu'teberdir sâf-ı gevher dehrde nâ-kâm iken
Her güherden kadri elmâsın füzûn bî-nâm iken (G, 42/1)

Saf mücevher dünyada mutsuz iken itibar sahibidir. Elmasın kadri, henüz bilinmiyorken, her inciden daha büyüktür. Bilinmemek, ünsüz olmak, değersiz olmak demek değildir. Bir diğer beyitte şair, hayatın geçici olduğunu, doğru zamanda doğru şeylerin yaşanması gerektiğini anlatır:

Bezme gel kim her zamân olmaz müsâ'id rûz-gâr
Zevrak-ı sahbâyı kullan sâkiyâ eyyâm iken (G, 42/3)

Ey saki! Henüz güçlüyken kadeh gemisini kullanıp bezme gel, zira rüzgar her zaman müsait olmaz. Bezm, ıyş u işret gençken yapılacak şeylerdir. İnsan yaşlandığı zaman bunlara ihtiyaç duymaz, zaten bundan sonra istese de yapamaz. Sıradaki beyitte şair, tabiati anlamının anahtarını öğretir:

Tabî'at rûşen olmaz olmadıkça dîde-i Hak pîş
Alur mı beyt-i bî-revzen ziyâ hûrşîd-i enverden (G, 46/4)

Hakk'ın gözü huzurda olmayınca tabiat aydınlanmaz. Penceresiz ev nurlu güneşten ışık alır mı hiç? Tabiati anlamak için ona Hakk'ın öğrettiği şekilde bakılmalıdır. Aksi halde kişi, penceresiz bir ev gibi aydınlıktan mahrum kalır.

Şair, nefse muhalif bir pozisyonadadır:

Eger âyinedür maksûd-ı tab'-ı sâf kâfidir
'Aceb hayretdeyim mir'ât-ı İskender husûsunda (G, 53/3)

Amaç saf tabiatsa ayna yeterlidir; ancak İskender'in aynası hususunda hayretteyim. İskender'in aynası, arzu edilen her şeyi gösteren bir büyüklü aynadır. Yani bu ayna, bir anlamda nefsin aynasıdır. Normal ayna ise olanı olduğu gibi gösterir. Amaç saf tabiatsa normal ayna yeterlidir. İskender'in aynası ise saf olmayan tabiatı, yani nefsi istekleri gösterir. Aşağıdaki beyitte Fitnat Hanım, devrindeki siyaseti eleştirir:

Sakın nev devletân-ı 'asrdan himmet hayâl itme
'Abesdir dürr ümîdin eylemek bahr-i musavverde (G, 54/2)

Bu asrın devletlerinden yardım hayal etme. Resmedilmiş denizden inci ummak abestir. Resmedilmiş denizden nasıl ki inci ummak saçma ise günün mevcut devletlerinden yardım beklemek o derece saçmadır.

Sonuç

17. yüzyıl şairi Nâbî, Osmanlı sahasında hikemî tarz şiire öncülük yapmış, onu takip edenlerce "Nâbî mektebi" vücuda gelmiştir. Bu mektebin bir üyesi de Fitnat Hanım'dır. Fitnat Hanım, yalnızca hikemî şiirler yazmamakla beraber, genel olarak bu tarz şiirler yazmıştır. O, Nâbî ve Koca Ragıp Paşa gibi şairleri kendisine örnek almış, onlara nazireler yazmıştır. Divan şiirinin en büyük kadın şairlerinden biri olan Fitnat,

mürettep divanında bulunan hikemî beyitlerle düşüncesini aktarmış, okuyucularının zihnine hitap etmiştir. Genel olarak İslam düşüncesinden etkilenen şairlerden farksızdır. Onun beyitlerindeki hikmetler, düşünceler ve hakikatler İslam dini temellidir.

Kaynaklar

- Kur'ân-ı Kerîm, Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân-ı Kerîm Portalı, http://kuran.diyaret.gov.tr/kutuphane//kuran_meal/KURAN_output/web/index.html (Erişim Tarihi: 30/05/2015)
- Açıkgöz, N. (2012); Hikmeti Lirizme Yükselten Şâir: Nâbî, *Vefatının 300. Yılında Şair Nâbî Sempozyumu, Nâbî (Sempozyum Bildirileri)*, Şanlıurfa
- Azaklı, İ. (1998); *Zübeyde Fitnat Hanım'ın Hayatı Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kırıkkale Üniversitesi
- Bilkan, A. F. (1993); *Nâbî'nin Türkçe Divânı*, Doktora Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi
- Bilkan, A. F. (2012); Nâbî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri, *Şair Nâbî*, s. 13-71
- Bilkan, A. F. (2012); Nâbî'nin Klâsik Şiire Getirdiği Yenilik, *Şair Nâbî*, s. 73-83
- Demirel, Ş. (2009); XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-i Hindî-Hikemî Tarz, Mahllileşme, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/2, p. 279-306
- Eflatun, M. (2011); Yüzyıllara Göre Eski Türk Edebiyatı Tarihi, *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Ankara, Akçağ Yayınları
- Gibb, E. J. W. (1999); *Osmanlı Şiir Tarihi, III-V Cilt*, (çev. Ali Çavuşoğlu), Ankara, Akçağ Yayınları
- İnal, İ. M. K. (1999); *Son Asır Türk Şairleri*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- Kanar, M. (2010); *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul, Derin Yayınları
- Kaplan, M. (2012); *Hikmet Şairi Yusuf Nâbî*, Ankara, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları
- Kocatürk, V. M. (1964); *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, Edebiyat Yayınevi
- Muallim Naci; *Osmanlı Şairleri*, 1995, MEB Yayınları
- Mengi, M. (1991); *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- Pala, İ. (2011); *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları
- Pekolcay, N. (1996); *İslami Türk Edebiyatı 1*, İstanbul, Kitabevi Yayınları
- Sağlam, A. (2012); Nâbî ve Sâib-i Tebrizî'nin Gazellerinde Yer Alan Bazı Hikemî Unsurların Mukayesesi, *Nâbî (Sempozyum Bildirileri)*
- Şentürk ve Kartal, A. A. ve A. (2010); *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Dergâh Yayınları
- Tekin, A. (1995); *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul, Ötüken Neşriyat
- Uraz, M. (t.y.); *Türk Edip ve Şairleri*, İstanbul, Tefeyyüz Kütüphanesi
- Yorulmaz, H. (1996); *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.

